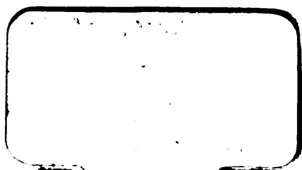

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS



Holland


SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TS



Holland

Het Recht van Vereeniging en Vergadering

IN HET

NEDERLANDSCHE STAATSRECHT.

Het Recht van Vereeniging en Vergadering

IN HET

Nederlandsche Staatsrecht.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

Doctor in de Rechtswetenschap

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

DR. J. CRAMER,

Hoogleeraar in de Faculteit der Godgeleerdheid,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT

TEGEN DE BEDENKINGEN VAN

DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID

TE VERDEDIGEN

op WOENSDAG 28 JUNI 1893, des namiddags ten 3½ ure,

DOOR

LAMBERTUS JOHANNES RIETBERG,

geboren te Zwolle.

UTRECHT,

J. DE KRUYFF. — Korte Nieuwstraat.

1893.

AAN MIJNE MOEDER.

Bij het verlaten der Hoogeschool is het mij eene behoefte, mijnen dank te betuigen aan de Hoogleeraren der Juridische Faculteit, voor het onderwijs, mij door hen geschonken.

In het bijzonder tot U, Hooggeleerde de Louter, Hooggeachte Promotor, een woord van diepgevoelde erkentelijkheid voor de vele nuttige wenken, mij bij het samenstellen van dit proefschrift verstrekt.

Ook aan U, Hooggeleerde Molengraaff en Hamaker, Eerevoorzitters van het Collegium Themis, ben ik grootelijks dank verschuldigd voor de practische lessen, mij in dat Gezelschap door U gegeven.

Mijne vrienden en kennissen, met wie ik

zoovele onvergetelijke uren heb doorgebracht, moge het U allen welgaan. Mogen onze wegen ons nog dikwijls te zamen voeren. Wilt ook gij eene vriendschappelijke herinnering bewaren aan mij, die nog zoo dikwijls aan U allen zal terugdenken.

Aan het Utrechtsche Studentencorps zij mijn laatste woord gewijd; niet licht zullen de heerlijke jaren, gedurende welke ik het voorrecht had lid daarvan te zijn, uit mijn geheugen worden gewischt. Dat het groeie en bloeie met steeds jeugdiger kracht.

HOOFDSTUK I.

Algemeene beschouwingen over het recht van Vereeniging en Vergadering.

De mensch heeft behoefte aan gezelligheid, aan samenleving. Behoudens de enkele uitzonderingen, die men als het ware met den vinger kan aanwijzen, heeft ieder onzer eene neiging om zich aan anderen te verbinden en zijne gedachten en gevoelens tegen die zijner medeschepselen in te ruilen.

Zoodra er eenige menschen op aarde waren, ontstonden er gemeenschappelijke belangen en daar men zag dat twee personen te zamen meer konden tot stand brengen dan de som van hetgeen ieder afzonderlijk vermocht, en men door samenwerking beter in staat was ieders neigingen naar wensch te bevredigen, vereenigde men zich tot de behartiging van elkaars belangen.

Om nu tot de kennis dier belangen te komen, om

de middelen te bespreken, waardoor men het gewenschte resultaat zou trachten te verkrijgen, was voorafgaande samenspreking noodig. Zoo ontstonden er vereenigingen, zoo kwam men er toe vergaderingen te houden. Zoowel uit louter neiging tot ontspanning als uit ernstiger beweegredenen namen zij haar oorsprong en ook somwijlen uit beide. Voorbeelden hiervan geeft de geschiedenis van alle volken.

Zoolang deze verbindingen zich met voor den Staat onschuldige zaken bemoeiden of in den geest der overheid werkzaam waren, liet men ze ongehinderd ontstaan en steunde haar bestaan eerder dan het tegen te gaan, doch nauwelijks kwamen er botsingen voor met de Staats-overheid, nauwelijks trachtten zij een overwicht te krijgen op politiek gebied, of de verschillende staatsmachten zagen terecht het gevaarlijke in dat eene dergelijke samenwerking kan opleveren en, gedachtig aan het „concordia res parvae crescunt”, namen zij maatregelen om, waar het noodig was, die eendracht te verbreken. De eene regeering was hierbij strenger dan de andere; sommige verboden alle samenkomsten, in de meening dat ook het onschuldigste uiterlijk de

zwartste ondeugd kan verbergen, andere gingen minder ver en letten meer op het bijzondere geval.

Van een „recht" tot vereeniging en vergadering was vóór de Amerikaansche constitutie geen sprake; men beschouwde het als een natuurlijk iets, dat vanzelf sprak, en was er verre van af het als een onvervreemdbaar recht van den mensch te beschouwen, dat met zorg bij de wet tegen de overheid moest worden beschermd; men maakte er niet zoo veel drukte over of er al eens een enkele maal eene vereeniging ten onrechte opgeheven, eene vergadering ten onrechte uiteengejaagd werd en nam het der regeering niet kwalijk, wanneer zij tegenover eene vijandige vereeniging uit zelfverdediging de grenzen van het begrip noodweer wat ruimer uitbreidde. [1])

In Europa veranderde dit bij de Fransche omwenteling.

De rechten van den mensch werden in Parijs vastgesteld, en de drukpers verspreidde de revolutionaire beginselen alom tot in de kleinste gehuchten van

---

1) In Amerika was het recht van vereeniging en vergadering erkend. „Congress shall make no law respecting...... the right of the people peaceably to assemble". Const am I.

Frankrijk. Men kwam tot de ontdekking, dat het volk alleen alle rechten had, en na verwerping van het droit divin der vorsten, bouwde men een stelsel van volksverheerlijking en vorstenverguizing op, waarbij alles wat het volk wil als een recht werd beschouwd, waarvan aan de overheid de bescherming werd opgedragen.

Natuurlijk werd ook het oprichten van vereenigingen en het houden van vergaderingen als zoodanig aangemerkt. Zij, die de revolutie hadden gepredikt, hadden de macht van beide leeren inzien en, trotsch op hunne overwinning, zagen zij niet in dat deze macht ook tegen henzelven kon gericht worden. De Fransche constitutie van 1791 waarborgde het recht van vereeniging en vergadering in de volgende woorden: „La constitution garantit comme droit naturel „et civil la liberté aux citoyens de s'assembler „paisiblement et sans armes, en satisfaisant aux lois „de police. [1])

Later, toen de Jacobijnen de overhand kregen, werden zelfs deze beperkingen weggelaten; Napoleon

1). Hélie. Les constitutions de la France. p. 270.

zag terecht het gevaar in, dat hieruit voor zijne regeering moest voortvloeien en schreef vorafgaande toestemming der regeering als voorwaarde voor. Daar de Code Pénal later de toestemming der regeering eischte voor elke vereeniging of vergadering van meer dan 20 personen, liet men de bepaling in de latere grondwetten weg, totdat de omwenteling haar in 1848 weer deed opnemen.

Een van de oorzaken der Februari-omwenteling was geweest, dat de regeering eene vergadering der oppositie volgens de bepalingen van den C. P. had verboden; geen wonder dus, dat in de nieuwe constitutie het recht onbeperkt werd erkend in deze bewoordingen: „Les citoyens ont le droit de s'associer, de s'assembler paisiblement et sans armes."

„L'exercice de ces droits n'a pour limites que les „droits ou la liberté d'autrui et la sécurité publique „(art. 8)." [1]) Weinige jaren later echter werden de bepalingen van den C. P. weder in eere hersteld.

Het recht van vergadering (réunion) berust in

---

1) Hélie. t. a. p. p. 1104.

Frankrijk op de wet van 6 Juni 1868;[1]) deze laat openbare vergaderingen toe zonder voorafgaande toestemming, uitgezonderd die „ayant pour objet „de traiter de matières politiques ou religieuses." Zij schrijft voor eene voorafgaande mededeeling, onderteekend door 7 ingezetenen der gemeente, waar de vergadering zal gehouden worden, met aanwijzing van plaats, tijd en doel aan het hoofd der politie. Tusschen den dag der bekendmaking en dien der bijeenkomst moeten minstens drie dagen verloopen zijn. Alleen bijeenkomsten in gebouwen zijn toegelaten. Aan een bureau van minstens drie leden moet de leiding der vergadering zijn opgedragen en deze zijn voor de handhaving der orde verantwoordelijk. De politie heeft ten allen tijde toegang en kan de vergadering doen uiteengaan, indien deze de wet overtreedt.

In Engeland en Amerika is het recht van vereeniging en vergadering, dank zij het grootere aandeel, dat het volk steeds in de regeering nam, en de daar heerschende volksgeest, altijd in eere gehouden.

---

1) Hélie. t. a. p. p. 1311.

In de andere Staten van Europa komt het recht van vereeniging en vergadering het eerst voor in de Belgische constitutie van 1831; elders heeft het zijn oorsprong te danken aan de gebeurtenissen van 1848.

In de Belgische constitutie van 25 Februari 1831 luiden de artikelen 19 en 20:

„Les Belges ont le droit de 's assembler paisiblement et sans armes en se conformant aux lois qui peuvent règler l'exercice de ce droit sans néanmoins le soumettre à une autorisation préalable. Cette disposition ne s'applique point aux rassemblements en plein air qui restent entièrement soumis aux lois de police.

„Les Belges ont le droit de s'associer; ce droit „ne peut être soumis à aucune mesure préventive.'' [1]) Repressieve maatregelen zijn dus hier toegelaten.

In de Pruissische Grondwet werd (31 Januari 1850) het volgende bepaald: „Alle Preussen haben das „Recht, sich zu solchen Zwecken, welche den Straf„gesetzen nicht zuwider laufen, in Gesellschaften zu „vereinigen.

---

1) J. de le Court. Codes Belges. pag. 4.

„Das Gesetz regelt, insbesondere zur Aufrechter-
„haltung der öffentlichen Sicherkeit, die Ausübung
„des in diesem und in dem vorstehenden Artikel
„gewährleisteten Rechts.

„Politische Vereine können Beschränkungen und
„Vorübergehenden Verboten im wege der Gesetz-
„gebung unterworfen werden."

Oostenrijk volgde. In de Grondwet van 21 December 1867 werd het volgende artikel opgenomen: „Die „österreichischen Staatsbürger haben das Recht sich „zu Versammlen und Vereine zu bilden. Die Aus„übung dieser Rechte wird durch besondere Gesetze „geregelt."

De opname dezer waarborgen voor het recht van vereeniging en vergadering was te danken aan den oproerigen geest, die omstreeks 1848 in geheel Europa heerschte en in enkele Staten tot uitbarsting kwam. De regeeringen zagen zich genoopt concessies te doen en allerwegen werden in de constituties meer vrijzinnige bepalingen opgenomen. De hervormingsgezinden hadden hunne wenschen trachten door te drijven door vereenigingen en vergaderingen; de overheden hadden zich hiertegen verzet, de vereeni-

gingen verhinderd, de vergaderingen uiteengejaagd; nu de oppositie sterk genoeg was geworden om haar wil door te drijven, was haar eerste werk voor het vervolg dergelijke onderdrukking van vrije gedachteuiting te verhinderen.

In onzen tijd, waarin men ongeveer alles door vereeniging en vergadering tracht tot stand te brengen, kan men zich moeielijk voorstellen, hoe de maatschappij er zoude uitzien zonder deze. Wanneer twee personen afspreken om volgens bepaalde regelen een zeker doel na te jagen, dan vormen die twee personen reeds eene vereeniging in den meest primitieven vorm. Men had dus vereenigingen, zoodra er afspraken werden gemaakt om eenig gemeenschappelijk doel na te jagen; zoodoende kreeg men vereenigingen met liefdadige, godsdienstige, staatkundige of bloot gezellige strekking. Ook al bevatten de grondwetten niets omtrent het recht tot vereeniging en vergadering, het zal even goed bestaan, daar het een natuurlijk recht is; het doel der bepalingen is dan ook het recht te beschermen tegen aanvallen der regeering.

Vereeniging en vergadering is maar al te dikwijls

het middel geweest waardoor de oppositie haar doel wist te bereiken.

Men meende dus de overheid als den natuurlijken vijand van dit recht te mogen beschouwen en wilde haar een „tot hiertoe en niet verder" toeroepen. Men wenschte te beletten, dat het recht van vergadering en vereeniging tot politieke bewegingen aanleiding zoude geven.

Algemeen is de juistheid van dit beginsel erkend; het recht tot Vereeniging en Vergadering is een onmisbaar vereischte. Ook op politiek gebied is vrijheid wenschelijk. Terecht zegt Opzoomer: [1]) „ik kan niet „zien, dat vrije gemeenschappelijke beoordeeling der „beginselen en daden van regeering zoo veel meer „gevaar dreigt, dan vrije gemeenschappelijke beoor„deeling op het gebied der godsdienst. Of zal de „regeering er enkel door belemmerd worden? Indien „zij in het kwade belemmerd wordt, de Staat zal „er bij winnen; reeds Aristoteles leerde, dat een „tyran zich alleen staande kan houden door den „burgers het recht van vereeniging en vergadering

1) Opzoomer. Staatsr. onderzoek, p. 139.

„te ontzeggen. Of zullen alleen hare goede plannen „tegenwerking ontmoeten? Indien er vereenigingen „ontstaan, die er zich aan schuldig maken, zij „zullen door andere worden opgewogen, die de „regeering ondersteunen. Zelfs onbillijke afkeuring „geeft licht. Zal de regeering alleen het voorrecht „hebben nooit een onbillijk oordeel te mogen hooren? „De kwaadwilligen, zegt men, zullen zich vereenigen, en er krachtiger door worden. Het is zoo, „maar kunnen zich de beter gezinden niet van hetzelfde middel bedienen? Of bestaat de groote „meerderheid des volks uit kwaadwilligen? Dan „zal er, ook al werden alle vereenigingen verboden, „toch niet te regeeren zijn. En wie zal een middel van „krachtsverhooging in het algemeen verwerpen, omdat „het in kwade handen dubbel noodlottig werkt."

Garnier zegt: „La plus grande liberté possible de réunion et d'association est à la fois „le signe et la condition d'un bon régime social „et politique. De même, la plus grande liberté „de pensée, de discussion, de propagande, est le „meilleur moyen de progrès dans la voie de la „vérité, dans celle de la civilisation, en même

„temps que la meilleure condition de stabilité. „En effet, l'expérience démontre que la discus- „sion éclairant les partisans et les adversaires de „la même idée, la vérité se fait jour, les abus vont, „disparaissant sous l'action législative, et les révo- „lutions sont évitées par les réformes; tandis que „la prohibition produit l'obscurité et le silence, à l'abri „desquels les abus de toute sorte naissent et se „propagent, et puis se traduisent en crimes, catas- „trophes et ébranlements sociaux." [1])

Hoe meer vrijheid men aan de burgers laat om zich te vereenigen en te vergaderen, des te meer zal er tot stand komen. De vrije gedachtenwisseling is het beste middel om ontevredenheid op te lossen. Het gesproken woord heeft niet alleen grooteren invloed dan elke andere wijze van mededeeling maar het geeft ook gelegenheid tot onmiddellijke weerlegging of bestrijding.

Vele werken, waartoe particuliere krachten onvoldoende zijn, zullen door vereeniging kunnen worden tot stand gebracht.

---

1) Maurice Block. Dictionnaire général de la Politique. p. 133.

Al wil men echter een groote mate van vrijheid aan het recht tot Vereeniging en Vergadering laten, zoo dient er toch altijd een zekere grens te bestaan daar, waar anders die vrijheid tot bandeloosheid zoude overslaan. Iedere Staat heeft het recht zich te verdedigen, ja zelfs den plicht zichzelve tegen aanvallen, 't zij tersluiks of openlijk, te beschermen. Aan den Staat is ook de handhaving van orde, zedelijkheid en rust opgedragen. Gelijk de ouders moeten toezien, dat geen hunner kinderen het bestaan der familie in gevaar brengt, zoo moet ook de regeering er voor waken dat niet door de individuen of eenigen hunner te zamen de Staat tot ondergang gebracht wordt. In de meeste Staten is dan ook de vrijheid van vereeniging en vergadering beperkt in dezen zin en zijn vereenigingen en vergaderingen, welke eene gevaarlijke strekking hebben, verboden.

Men kan de beperkingen van een recht op tweeerlei wijze handhaven, 't zij preventief, 't zij repressief. Over 't algemeen is de wetgeving in den tegenwoordigen tijd meer de leer der repressie toegedaan, 't geen echter bij vergaderingen eigenaardige bezwaren heeft. Treedt men uitsluitend repressief op, dan

zullen wel de deelnemers aan de vergadering eene straf kunnen ondergaan, maar het kwaad is reeds geschied en het doel zal gewoonlijk bereikt zijn.

Voor vereenigingen worden dan ook gewoonlijk repressieve, voor vergaderingen preventieve bepalingen gevonden.

De groote moeilijkheid ligt ook hier weer in de mate van beperking; niet lichtzinnig mag de vrijheid van vereeniging en vergadering worden belemmerd, maar nog erger ware het, indien uit al te groote vrijheid nadeel voor de maatschappij kon ontstaan. De juiste grens hierin te treffen, vereischt veel staatsmansbeleid.

Thans rest ons nog een kort overzicht te geven van de verschillende beteekenis, die aan de woorden vereeniging en vergadering is gehecht.

Uit de woorden blijkt, dat vereeniging een meer innig, meer blijvend iets is dan vergadering. Een vereeniging wordt gevormd door personen, die een zelfde doel beoogen, personen dus die met elkaars gevoelens bekend zijn en in denkwijze overeenstemmen; de vereeniging is de band die hen verbindt.

Bij vergadering behoeft deze overeenstemming niet aanwezig te zijn; ze zal in de meeste gevallen gewenscht zijn, doch is niet vereischt. De eigenaardige kenmerken eener vergadering zijn hare voorafgaande bekendmaking, haar doel en hare leiding door een meer of minder talrijk bureau, waardoor zij van andere volksophoopingen is onderscheiden.

Door lid eener vereeniging te zijn, verklaart men het met hare beginselen eens te zijn; de tegenwoordigheid bij eene vergadering bewijst niets; voor- en tegenstanders kunnen daar bijeen zijn.

Eene vereeniging wordt voor langeren tijd opgericht, eene vergadering komt bijeen en gaat na enkele uren weder uiteen. Gewoonlijk zal van vereeniging het gevolg zijn vergadering, omdat hier de belangen der vereeniging het beste zullen kunnen worden behandeld, doch men zou dit doel ook zonder vergadering op andere wijze kunnen bereiken.

Mr. Buijs, in zijn werk „de Grondwet", noemt het recht van vereeniging: „de bevoegdheid om zich „met anderen duurzaam te verbinden ter bereiking „van eenig gemeenschappelijk doel", het recht van vergadering: „de bevoegdheid om met anderen samen

„te komen ter gemeenschappelijke beraadslaging of „handeling [1]).

Eene bijna gelijkluidende definitie van het recht van vereeniging gaf mr. van Nispen tot Pannerden; hij noemt het: „de bevoegdheid om zich met zijne „medemenschen tot eene blijvende samenwerking ter „bereiking van een bepaald doel te verbinden.” [2])

Brater definieert vereeniging als „jede nach auszen „als Einheit auftretende freiwillige Verbindung mehre- „rer Personen zu einem gemeinsamen Zweck” [3]).

Hij sluit dus uit vereenigingen welke op bevel zijn gevormd en eischt een gezamenlijk als één persoon optreden.

Dit laatste wil ook mr. Boerlage [4]). Hij noemt eene vereeniging „eene eenheid waartoe eenige per- „sonen verbonden zijn om door samenwerking een „gemeenschappelijk doel te bereiken.”

Dit is minder onjuist dan overbodig; het gemeen-

---

1) Buijs. De Grondwet I, pag. 89.

2) Mr. C. J. v. N. t. P. Het regt van vereeniging, pag 1.

3) Bluntschli en Brater. Staatswörterbuch X, p 755.

4) De Rechtstoestand der vereenigingen in het Nederl. Publiekrecht. Diss (Amst. 1884.)

schappelijk als eenheid optreden is een gevolg van de duurzame verbintenis tusschen de personen, welk gevolg de bedoeling is der vereeniging. Wilde men geen eenheid, men zou zich niet vereenigd hebben, maar men kan het bestaan der vereeniging niet afhankelijk stellen van het gezamenlijk optreden.

Ik meen, dat de definitie van mr. Buys de voorkeur verdient om hare duidelijkheid en algemeenheid, waardoor zij niets te veel en niets te weinig omvat.

HOOFDSTUK II.

Artikel 9 der Grondwet.

Waar in een vorig hoofdstuk een meer algemeene blik werd geworpen op het hier behandelde onderwerp, is thans de beschouwing van het recht van vereeniging en vergadering binnen enger grenzen, in ons eigen land, aan de orde.

Ook in Nederland was de revolutie, even als in Frankrijk, oorzaak dat het recht van vereeniging en vergadering door de wet werd gewaarborgd. Mochten er daar echter redenen bestaan, welke eene dergelijke openlijke erkenning nuttig deden voorkomen, in onze gewesten miste deze alle reden van bestaan. Aan vereenigingen en vergaderingen was bij ons altijd de grootst mogelijke vrijheid gelaten. Men beschouwde het als van zelf sprekende, dat men mocht vereenigen en vergaderen en alleen wanneer de openbare

rust en veiligheid werden bedreigd, trad de overheid tusschen beide.

Het was dan ook meer slaafsche navolging van de in Frankrijk ingevoerde constitutie, dan eene werkelijk gevoelde behoefte, welke het recht van vereeniging en vergadering in de staatsregeling van 1798 deed opnemen in de volgende bewoordingen: „Ieder Burger „heeft regt, om met zijne Medeburgers te vergaderen, „ter onderlinge vóórlichting, ter opwekking van „vaderlandsliefde, en ter nauwer verbindtenis aan de „Staatsregeling, zonder dat, nogthands de Consti„tutioneele gezelschappen, als zoodanigen, met el„kanderen over staatszaken briefwisseling houden, „geschreven aanklagten ontvangen, bij stemming „besluiten, of, bij wijze van corporatie, eenige open„baare daad zullen verrigten." [1]) Men ziet hoe vereeniging en vergadering hier nog niet van elkaar zijn gescheiden, geheel gelijk aan de Fransche constitutie van 1791, waar alleen van „s'assembler" gesproken wordt.

Latere grondwetten bevatten dergelijk artikel niet.

---

1) Staatsregeling van 1798 art. 18.

Misschien vond men het onnoodig, iets waaraan niemand twijfelde in de grondwet te vermelden. De artikelen 291 e. v. van den C. P., welke ook hier te lande golden, waren niet zeer drukkend en konden gemakkelijk worden ontdoken door het vereischte van op zekere bepaalde dagen of dagelijks bijeen te komen. Over 't algemeen was de wetgevende macht tusschen 1813 en 1848 vrij conservatief en weinig tot groote concessies geneigd.

Anders werd de toestand in 1848. Terwijl in andere deelen van Europa onlusten en oproeren oorzaak waren dat de constituties in meer vrijzinnigen geest werden gewijzigd, bleef in ons land de toestand rustig en had de grondwetsherziening in alle kalmte plaats. De historische bijzonderheden mogen wij hier, als van algemeene bekendheid voorbijgaan; op te merken valt evenwel, dat noch in het voorstel der negen mannen, noch in het verslag, door de Tweede Kamer op verzoek des Konings omtrent de wenschelijke veranderingen uitgebracht, van het recht van vereeniging en vergadering werd melding gemaakt.

De Staats-commissie van 1848 was het, welke het

recht van vereeniging en vergadering weder in de grondwet wilde doen erkennen.

Den 11. April had zij hare taak volbracht. Zij had naast den inhoud der 27 regeerings-ontwerpen en de voorstellen der Tweede Kamer nog eenige eigen artikelen te berde gebracht, en daaronder een, 't welk aldus luidde: „het regt der inge-„zetenen, om zich te vereenigen, wordt erkend „en door wet aan geene bepalingen dan tot verzekering „der publieke orde onderworpen"; in de toelichting verklaarde zij hieromtrent: „ten aanzien der indivi-„duëele of bijzondere rechten der ingezetenen, stellen „wij aan Uwe Majesteit voor, de waarborgen, welke „de grondwet reeds bevat, te versterken, en, met „andere, inzonderheid het recht van vereeniging, „de godsdienst en het onderwijs betreffende, tot een „onzen tijd en den Nederlandschen burger waardig, „geheel aan te vullen." [1])

Aanstonds verhieven zich stemmen tegen dit ontwerp; de oud-minister F. A. van Hall, die onder

1) Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper. Geschiedenis van Nederland na 1830. Ve dl. pag. 314.

den naam Olivarius „Staatkundige Opmerkingen" in het licht gaf, schreef o. a., dat de onbepaalde vrijheid van vereeniging den weg opende voor de revolutie. De conservatieven en gematigde liberalen keurden het ontwerp af. De groote dagbladen, met de in die dagen zoo luidruchtige Arnhemsche Courant aan de spits, prezen het werk der commissie. Ook bij de regeering was de indruk zeer verschillend. De ministers Schimmelpenninck en Nepveu konden zich met de voorstellen der commissie niet vereenigen. Onder meer was ook het artikel over vereeniging en vergadering een der geschilpunten; zij achtten die onbeperkte bevoegdheid gevaarlijk voor het behoud van den Staat. Den 11. Mei verzochten beide hun ontslag als ministers van buitenlandsche zaken en oorlog. Zij werden vervangen door A. A. Baron Bentinck en den generaal J. H. Voet.

Het ontwerp der Staatscommissie was bekend gemaakt en zoowel vóór- als tegenstanders gaven hunne meening te kennen in brochures, dagbladen, alsook in adressen aan de Staten Generaal.

Bij Koninklijke Boodschap van 19 Juni 1848 werden 12 hoofdstukken tot wijziging der elf hoofd-

stukken en der additioneele artikelen der Grondwet bij de Tweede Kamer ingediend met de daarbij behoorende memoriën van toelichting.

Art. 15 luidde aldus: „Het regt der ingezetenen „tot vereeniging en vergadering wordt erkend, be„houdens eene wet, de uitoefening daarvan regelende „in het belang der openbare orde."

Volgens de memorie van toelichting werd hier slechts bevestigd een recht, dat facto reeds bestond. Vele vereenigingen leverden hiervan het bewijs. Men keurde het echter goed de uitoefening van het recht bij de wet te regelen in het belang der openbare orde: „opdat men niet van de ééne zijde te vrijgevend „zij en van de andere zijde niet willekeurig eenige „bepalingen van het strafrecht nu eens in werking „brenge, dan eens onuitgevoerd late." [1]) De additioneele artikelen bepaalden, dat binnen korten tijd eene wet hiertoe moest worden voorgedragen.

Terwijl de commissie dus alleen regeling bij de wet verbood, waar het belang der openbare orde die niet

1) Hdl. St. Gen. 1848 pag. 336.

vereischte, gebood de regeering regeling in het belang der openbare orde bij de wet.

Toch was men hiermede nog niet tevreden. Het recht van vereeniging en vergadering was een der vijf hoofdpunten, welke de Tweede Kamer als de belangrijkste op den voorgrond meende te moeten stellen. In het voorloopig verslag zag de commissie van rapporteurs er geen bezwaar in het recht als beginsel in de Grondwet te erkennen, waarbij dan eene organieke wet de bestaande strafbepalingen zou doen vervallen, doch men verwees naar Belgie en wilde de bepalingen omtrent het recht van vereeniging en vergadering van elkaar scheiden; vooral wat het laatste betreft, wilde men meer beperking mogelijk zien. Men vreesde dat de clausule: „in het belang der openbare orde" den wetgever té veel zoude binden. Men wilde liever den wetgever onbeperkte macht laten.

Het antwoord der regeering gaf van veel zucht om tot overeenstemming te komen blijk; in beginsel bestond er tusschen de Kamer en haar geen verschil. Zij wilde geen bepaalde voorwaarden in de Grondwet stellen, om te verhinderen dat men

hierdoor den wetgever zou beletten andere te maken. Zij zeide: „Het voorschrift bij art. 15 daargesteld, „onderwerpt het recht van vereeniging en vergadering „aan alle voorschriften, die de wetgever noodig „mocht oordeelen, om de uitoefening van dit recht „voor het behoud der openbare orde onschadelijk te „maken. Met dit voorschrift kunnen in de wet „worden opgenomen de voorwaarden door de Kamer „aan de hand gegeven, gewijzigd naar den aard „en het doel der vereenigingen en bijeenkomsten of „vergaderingen, naar de omstandigheden en behoeften „der plaatsen waar zij zullen gehouden worden en „vooral naar de tijdsomstandigheden van vrede of „oorlog, inbeleg-verklaring en andere. De wet ten „dezen aanzien te maken, moet met omzichtigheid „worden daargesteld en zelfs de mogelijkheid in het „belang der openbare orde overgelaten om, onder de „noodige waarborgen voor de vrijheid der ingezetenen, „het gegeven recht tijdelijk te schorsen. Dit alles „ligt in de woorden: behoudens eene wet, de uitoefe-„ning regelende in het belang der openbare orde." [1])

---

1) Voorduin. Gesch. en Beg. der Grondwet, pag. 109.

De Kamer was geheel het gevoelen der regeering toegedaan, doch kon zich moeilijk voorstellen dat eene wet, gelijk de regeering die blijkens haar antwoord verlangde, met deze lezing van het artikel bestaanbaar kon zijn. Bij de hier te lande gebruikelijke letterlijke uitlegging van wetten, begreep zij niet hoe eene gewone wet aan de ingezetenen een recht zou kunnen ontnemen, 't welk de grondwet hun onbeperkt toekende. Zij volhardde dus bij haar wensch tot verandering en wel in dier voege: „dat „het recht van vereeniging en vergadering alleen „erkend werd, behoudens de voorwaarden en de wijze „van uitoefening door de wet te regelen". [1])

De regeering stelde hierop voor den zin na „erkend" af te breken en een 2e alinea toe te voegen als volgt: „De wet regelt de uitoefening van dat recht „in het belang der openbare orde".

Hiermede was de Kamer het geheel oneens; zij hield vast aan de door haar aangewezen redactie. Ten slotte stelde de Regeering de volgende lezing

---

1) Voorduin. t. a. p. pag. 110.

voor: „Het recht der ingezetenen tot vereeniging „en vergadering wordt erkend.

„De wet regelt en beperkt de uitoefening van dat „recht in het belang der openbare orde."

Zij deed dit niet, dan na de overtuiging verkregen te hebben, dat dit artikel op het lot van het geheele ontwerp een beslissenden invloed zou hebben.

Nog waren niet alle leden der Tweede Kamer geneigd het artikel aldus aan te nemen. Enkelen vonden het overbodig en de opname gevaarlijk; men wilde den gewonen wetgever niet beperken en vroeg zich af, wat de uitdrukking „openbare orde" beteekende; anderen weer waren wel tegen het artikel, doch vonden het moeilijk het niet op te nemen, nu de regeering er de aandacht in den lande op had gevestigd.

De opvatting, die de regeering getoond had van het artikel te bezitten, stelde velen gerust. Bovendien was beperking nu in de Grondwet genoemd en deze met de regeling uitdrukkelijk bevolen aan de wet. Men zag in de woorden „in het belang der openbare orde" de bedoeling om ook preventieve maatregelen toe te staan, indien de openbare orde dreigde gestoord te worden.

Nadat de regeering, bij monde van den Minister van Justitie, nog eens de meest geruststellende verzekering omtrent hare opvatting van het artikel had gegeven, werd het in de Tweede Kamer met 48 tegen 8 stemmen aangenomen.

In de Eerste Kamer vond het artikel grooten tegenstand. Met verwijzing naar de beroeringen, welke in andere landen door vereenigingen en vergaderingen waren teweeg gebracht, ontkende men het nut om eene nieuwe bepaling hieromtrent in de Grondwet op te nemen.

Wat verder het artikel zelf betrof, zoo was de restrictie „in het belang der openbare orde" naar het oordeel van vele leden te ruim. Men zeide: „Wanneer de woorden: „in het belang der openbare „orde" niet uit het 2e lid van art. 15 wegvallen, „wordt de wet, die het recht van vereeniging en „vergadering zoude moeten regelen en beperken, „reeds van den aanvang af verlamd, en zij zal „zoodanige ordelijke doch tevens hoogst gevaarlijke „organisatie van clubs en vereenigingen niet kunnen „beletten, als waarvan de noodlottige gevolgen „niet alleen in vroeger tijden zijn gebleken, maar

„nog zeer onlangs in onderscheidene naburige landen „zijn ondervonden."

Men meende dat zelfs vereenigingen en vergaderingen met een ongeoorloofd doel niet zouden kunnen verboden worden en stelde den minister van justitie de vraag, door welke regels het recht zou beheerscht worden in het tijdsverloop tusschen de vaststelling der grondwet en der organieke wet. Deze antwoordde dat de vigeerende bepalingen hare kracht zoolang zouden behouden.

Verscheiden leden wezen op het overbodige van een dergelijk artikel. Er was hier te lande steeds genoeg vrijheid gelaten, doch men zou nu de burgers als het ware aansporen om van het recht in art. 15 gebruik te maken ter bespreking hunner grieven, terwijl de regeering alles lijdelijk zoude moeten aanzien: „Zoolang de rust niet op de straten „en wegen of andere publieke plaatsen met de daad „gestoord wordt" [1]). Men voorzag: „dat de goede „burgerij verleid zal worden om gereede ooren te „verleenen aan de demagogische taal van verachtelijke

[1]) Redev. v. d. Heer v. Nes. Hdl. St. Gen. 1. K. 5 Sept. 1848.

„maar gevaarlijke volksmenners, die, door eene too-„melooze drukpers ondersteund, de gemoederen zullen „verhitten, en tot tegenstand, ook tegen de beste „maatregelen der Regering zullen aanvuren." [1]) Nadat echter ook hier door de regeering de meest geruststellende verklaringen waren afgelegd, werd het ontwerp met 20 tegen 6 stemmen aangenomen.

In de Dubbele Kamer bepaalde men er zich toe in het verslag nog eens uitdrukkelijk de opvatting der regeering over enkele punten te vragen: „of, „onder de regeling en beperking der uitoefening van „het recht, in het belang der openbare orde, niet „begrepen moet worden al wat in verband staat met „de openbare zedelijkheid, met de bestendige rust „der maatschappij en met de veiligheid van den „Staat? Of het niet bepaaldelijk de bedoeling is „om alle noodzakelijke preventieve maatregelen tot „handhaving van die gewichtige belangen mogelijk te „maken? En of dus niet, gelijk een Minister het „heeft uitgedrukt, de hier verleende waarborg zich

---

[1]) Redev. v. d. Heer v. Nes, t. a. p.

„zóóver uitstrekt, dat men, als de omstandigheden „het vorderen, het regt zóódanig kan inkrimpen, „dat alle schending der maatschappelijke orde onmo„gelijk wordt. Of verder art. 291 en 294 van den „C. P. van kracht zullen blijven, zoolang de wet „tot regeling van het recht van vereeniging enz. niet „tot stand is gebracht"?

De regeering stemde dit alles toe.

Volgens haar was zonder openbare zedelijkheid, zonder bestendige rust der maatschappij, zonder veiligheid van den Staat, geen openbare orde denkbaar.

Ook de Dubbele Kamer vereenigde zich met het ontwerp (met 96 tegen 17 stemmen) en zoo was dus dit artikel in de Grondwet opgenomen.

In 1887 bleef het ongewijzigd.

Bij een nadere beschouwing van het tegenwoordige art. 9, valt ons oog allereerst op het woord „ingezetenen". Het komt mij niet wenschelijk voor een dergelijk recht in de Grondwet te waarborgen voor vreemdelingen. In tegenstelling met mr. Boerlage [1]), die het zou wenschen erkend te zien ook

---

[1]) Boerlage. t. a. p. pag. 45.

voor vreemdelingen - niet ingezetenen, zoude ik het voor vreemdelingen - ingezetenen afgeschaft wenschen. Dat men in de Grondwet dergelijke rechten toekent aan de eigen landgenooten, kan misschien zijn nut hebben, doch m. i. is het beter de regelen voor vreemdelingen in de gewone wet te stellen. Het recht van vereeniging en vergadering is een te machtig wapen om er overdreven royaal mede te zijn.

De eerste alinea van art. 9 wordt vrij wel te niet gedaan door de tweede. De eenige beteekenis is, dat alleen de wet *mag* regelen en beperken in het belang der openbare orde en dat die wet *moet* gemaakt worden, doch aan de wet is de meest mogelijke vrijheid gelaten.

Het belang der openbare orde is een zeer vaag begrip, vooral waar uitdrukkelijk is vermeld dat „openbare orde" hier zoo ruim mogelijk moet worden opgevat. En nu zal de wet nog niet eens mogen beperken alleen wanneer de openbare orde werkelijk verstoord is, maar zelfs „in het belang" daarvan, dus wanneer er maar vrees bestaat dat de openbare orde zal worden verstoord. De vrees der Staten-

Generaal voor eene slechte werking van het recht van vereeniging en vergadering heeft de grondwettige erkenning volkomen nutteloos gemaakt en aan den wetgever zooveel vrijheid gelaten als hij zelf goedvindt.

In een volgend hoofdstuk zullen wij zien, in hoeverre hij hiervan werkelijk gebruik gemaakt heeft.

HOOFDSTUK III.

De Wet van 22 April 1855, Stbl. nº. 32.

„De ontwerpen van wet.... tot uitoefening van het „recht van vereeniging en vergadering, worden zoo „mogelijk in dezelfde zitting en in allen gevalle „niet later dan in de daarop volgende, voorgesteld." Aldus luidde art. 5 der additioneele artikelen. Aan dit voorschrift werd spoedig voldaan. Reeds den 19 Februari 1849 diende het ministerie Donker Curtius-de Kempenaer een ontwerp in. Het verslag van de commissie van rapporteurs hierover luidde allerongunstigst. Men achtte het in strijd met art. 10 der Grondwet, daar het meer beperkte dan regelde, terwijl de duidelijke bedoeling der Grondwet juist andersom was. Men keurde de vele preventieve maatregelen af en zou aan repressie boven preventie de voorkeur geven en men zag in dit ontwerp „de „droeve strekking eener staatkunde, die, voor de

„gevolgen der beginselen door haar gehuldigd bevreesd, „gaarne bij de wet het gebruik bijkans onmogelijk „maken zou der vrijheid, die zij met ophef als een „der meest gewichtige volksrechten in de Grondwet „heeft gebracht." [1]) Men meende verder dat de vereenigingen als rechtspersonen in deze wet niet geregeld behoefden te worden, daar in art. 10 der Grondwet alleen politieke vereenigingen bedoeld waren. Men klaagde over onduidelijkheid, onvolledigheid, gemis aan eenheid van beginsel en van stelselmatigen gang. Men oordeelde het tijdverspilling om dit ontwerp verder in bijzonderheden te behandelen. Den 15en Mei vingen de openbare beraadslagingen aan. Zoowel Groen van Prinsterer als Thorbecke waren eenparig van oordeel dat dit ontwerp voor geen verbetering vatbaar was en wilden dus geen amendementen toelaten. Beide waren van oordeel dat de bepalingen te streng waren en het houden van geheime bijeenkomsten zouden bevorderen.

Na lange discussiën, waarbij bittere woorden vielen voor den Minister van Justitie, werd het

---

1) Hdl. St. Gen. 1849, pag. 252.

eerste artikel in stemming gebracht en met 55 tegen 5 stemmen verworpen.

Voordat men tot artikel 2 overging, stelde de Heer Thorbecke eene motie van orde voor. Hij meende dat uit de gehouden stemming genoegzaam de afkeuring van het geheele ontwerp was gebleken en wilde dus dit onmiddelijk in stemming gebracht zien.

Aldus geschiedde en met 54 tegen 6 stemmen werd het geheele ontwerp verworpen.

Nog in hetzelfde jaar werd het ministerie de Kempenaer-Donker Curtius vervangen door het eerste ministerie Thorbecke. Onder dit bewind werd den 2. December 1850 door den minister Nedermeyer van Rosenthal een nieuw ontwerp van wet, regelende de uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering, aangeboden, waarover de commissie van rapporteurs den 4. Juni d. a. v. verslag uitbracht. Dit verslag luidde vrij ongunstig. Men had met genoegen gezien dat de regeering aan repressie, waar dit mogelijk was, de voorkeur had gegeven boven preventie, doch men meende dat dit beginsel nog strenger had kunnen worden toegepast. Men meende dat de definities van „vereeniging" en

„vergadering" aan het ontwerp een te leerstellig karakter gaven en tot verwarring aanleiding zouden geven. Vele leden waren van oordeel dat men in deze wet alleen bepalingen van staatkundige vereenigingen moest vaststellen. Hierbij grondde men zich op twee verschillende meeningen. De eene meening zag in artikel 10 een artikel, uitsluitend voor politieke vereenigingen geldende, en wel op grond van den oorsprong van het artikel, zijne plaatsing in het eerste hoofdstuk der Grondwet en den aard der zaak zelve; de andere zag wel in artikel 10 een *algemeen* voorschrift, maar oordeelde dat, waar de wetgever zoo veel kon regelen en beperken als het belang der openbare orde vereischte, deze eisch zich in ons rustig vaderland niet verder kon uitstrekken dan staatkundige vereenigingen. Andere leden wenschten dat de wet meer algemeen zou zijn en niet alleen elke vereeniging en vergadering, maar ook samenscholing, oproer enz., zou omvatten.

In haar antwoord handhaafde de regeering het door haar ingenomen standpunt. Zij achtte eene definitie onmisbaar, omdat de begrippen, waarover

gehandeld werd, niet vast stonden en was het noch eens met hen die meer, noch met hen die minder wenschten te regelen.

De commissie van rapporteurs vond het onnoodig op de gemaakte bezwaren nog eens terug te komen en in Juli vingen de algemeene beraadslagingen aan.

Hierbij werd het ontwerp van alle kanten aangevallen; van de goede meening, welke de Kamer volgens het antwoord der regeering scheen te hebben, bleek weinig te zijn overgebleven. Zoowel antirevolutionairen als liberalen achtten vele bepalingen overdreven streng. Men oordeelde, dat deze wet art. 10 der Grondwet belachelijk maakte.

Door den Heer Poortman werd op het ontwerp eene reeks amendementen ingediend, waardoor het geheele karakter der wet dreigde te veranderen. Bijna geen artikel bleef onaangeroerd. De Minister van Justitie verklaarde zich tot wijzigingen bereid. Na eindelooze debatten over de grenzen van het recht van amendement en de solidariteit der ministers, werd op voorstel van den Heer van Hôevell besloten, de amendementen in de afdeelingen te doen onder-

zoeken. Het doel hiervan scheen meer te zijn om het ontwerp in den doofpot te doen, dan een ernstig onderzoek uit te lokken over veranderingen in een ontwerp, 't welk door de meeste leden voor geene verbetering vatbaar gekeurd werd.

Deze toeleg gelukte volkomen. Nadat de behandeling eenige malen was uitgesteld, verdween het ontwerp geheel van de agenda.

Opmerking verdient hierbij, dat Thorbecke zijn ambtgenoot van Justitie hierbij vrij wel in den steek had gelaten en na een drietal redevoeringen over het begrip van ministerieele homogeniteit, verklaarde dat noch hij, noch een zijner ambtgenooten in eenig opzicht de aansprakelijkheid op zich kon nemen voor het werk van den Minister van Justitie.

Na deze vergeefsche pogingen duurde het geruimen tijd voordat wederom een ontwerp van wet tot regeling der uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering bij de Tweede Kamer werd ingediend. Dit geschiedde den 25. September 1854 door den minister Donker Curtius, denzelfden die het ontwerp van 1849 had verdedigd. Het stelsel van preventie had men thans voor vereenigingen geheel verlaten en

voor vergaderingen zoo min mogelijk gehandhaafd. De regeering had echter vastgehouden aan het beginsel, dat deze wet bepalingen moest inhouden voor alle vereenigingen en alle vergaderingen.

Het algemeen verslag van de commissie van rapporteurs luidde gunstig; men had met genoegen gezien, dat het stelsel van preventie zooveel mogelijk was verlaten; wel werden dezelfde bezwaren, als tegen vorige ontwerpen waren aangevoerd, ook thans weder door enkele leden te berde gebracht, doch de meerderheid kon zich met dit ontwerp wel vereenigen; de meeste tegenwerpingen lokten de bepalingen omtrent de rechtspersoonlijkheid der vereenigingen uit. Aan de bezwaren, die men in de Tweede Kamer nog koesterde, kwam de minister door enkele wijzigingen tegemoet. De meeste artikelen gaven tot slechts weinig beraadslaging aanleiding. Met 34 tegen 26 stemmen nam de Kamer de wet aan; de uiterste linkerzijde en de Katholieken stemden tegen; beiden waren onbevredigd.

In de Eerste Kamer vond het ontwerp weinig bedenkingen. Eenige leden wenschten de artt. 5 tot 16 liever in eene afzonderlijke wet vereenigd te zien,

doch de meerderheid keurde het ontwerp goed. Met 23 tegen 7 stemmen werd het ook in de Eerste Kamer aangenomen, waarna den 22sten April 1855 de wet tot regeling en beperking der uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering werd afgekondigd.

Slechts eene poging is gewaagd om deze wet te herzien. Den 27en September 1886 diende de Minister du Tour van Bellinchave een ontwerp tot wijziging in, hetwelk evenwel niet in behandeling kwam. [1]) Den 20en October 1887 werd hetzelfde ontwerp, eenigszins gewijzigd, opnieuw bij de Tweede Kamer ingediend, doch kwam toen evenmin in behandeling. [2]) De voornaamste veranderingen welke werden voorgesteld waren, dat voor optochten eene gelijke vergunning als voor vergaderingen werd geeischt, terwijl uitdrukkelijk werd vermeld dat aan die vergunning voorwaarden zouden kunnen verbonden worden; men gaf verder eene definitie van „openbare vergaderingen" en stelde opruiïng in bijeenkom-

---

1) Hdl. St. Gen. Bijl. 1886–87 53; 1–3.
2) Hdl. St. Gen. Bijl. 1887–88 47; 1–2.

sten strafbaar. Dit laatste was echter uit het tweede ontwerp weggelaten, daar men het aan de strafwet meende te moeten overlaten. Later zal er gelegenheid gevonden worden om op dit ontwerp terug te komen.

In een vorig hoofdstuk werden eenige definities van vereeniging en vergadering in het algemeen gegeven, laat ons thans zien welke beteekenis de wetgever hieraan hechtte.

In de wet van 22 April 1855 vinden wij geen spoor van eene definitie; vollediger is in dat opzicht het ontwerp van 1850, waarin art. 1 en 16 luidden als volgt: „Het regt der ingezetenen tot vereeniging „is hunne bevoegdheid om zich tot gemeenschappelijke „zamenwerking ter bereiking van een bepaald en „geoorloofd oogmerk te verbinden." „Het regt der „ingezetenen tot vergadering is hunne bevoegdheid „tot het beleggen en bijwonen van bijeenkomsten „ter gemeenschappelijke beraadslaging of gemeen„schappelijke handeling"

In de Tweede Kamer verzette men zich tegen de opneming dezer artikelen omdat men meende dat in eene wet geen definities tehuis behooren, en dienten-

gevolge ontbraken ze in het ontwerp van 1854. Wij mogen echter aannemen dat, waar het tegendeel niet uitdrukkelijk is vermeld, men bij de vaststelling der wet van 1855 stilzwijgend de bovenvermelde definities in het oog hield, waarvan de juistheid nimmer was betwist. Tot nadere verklaring hiervan zou dan kunnen dienen wat de minister Donker Curtius in de toelichting van zijn eerste ontwerp (1849) schreef: „De vereeniging heeft als bijzondere „kenmerken hare op een meer of minder vasten voet „gebrachte organisatie, haar voortdurend bestaan, „tot bereiking van een bepaald doel, en den band „welke tusschen hare leden bestaat. Daartegenover „staat de vergadering welke, hetzij die bestaat uit „de bijeengekomen leden eener vereeniging, hetzij „uit personen tot op den oogenblik der bijeenkomst „aan elkaar vreemd, in beide gevallen niets voort„durends heeft, niets georganiseerds behoeft te hebben, „en alleen raadpleging is over eenig onderwerp, „zonder dat daarbij het kenmerk vereischt wordt „dat de bijeenkomende personen onderling door eenige „band verbonden zijn.''

Ten slotte nog dit; de wet van 22 April 1855

slaat op alle vereenigingen zonder onderscheid; duidelijk blijkt dit uit de beraadslagingen bij de vaststelling gehouden, terwijl het tegendeel nergens is vermeld. Alleen zijn die vereenigingen en vergaderingen aan haar gezag onttrokken, welke door het publiek gezag zijn ingesteld en bovendien die kerkgenootschappen, welke reeds bestonden bij de invoering der wet van 10 September 1853 Stbl. n°. 102. Voor de na dien tijd opgerichte bestaat er geen reden de wet van 22 April 1855 Stbl. n°. 32 niet van toepassing te verklaren.

In navolging der wet zullen hier eerst behandeld worden de vereenigingen, daarna de vergaderingen.

Elke vereeniging is door de wet geoorloofd, mits niet in strijd met de openbare orde (art. 1 en 2). Openbare orde is een rekbaar woord en deze uitdrukking gaf dan ook tot veel debat aanleiding. Reeds bij de grondwetsherziening hadden velen aan de regeering eene omschrijving er van gevraagd, doch deze had volstaan met de verzekering, dat „zonder openbare zedelijkheid, zonder bestendige rust „der maatschappij, zonder veiligheid van den Staat",

geen openbare orde denkbaar is. Men zag echter terecht in, dat de organieke wet tot hoofdtaak had een nauwkeurige aanwijzing te geven, wat onder openbare orde te verstaan is en gaf dus in art. 3 kenmerken, die eene vereeniging of vergadering tot eene ongeoorloofde stempelen. [1])

Haar doel moet zijn:

1e. Ongehoorzaamheid aan of overtreding van de „wet of eene wettelijke verordening".

„2e aanranding of bederf der goede zeden."

„3e stoornis in de uitoefening der regten, van wie „het ook zij."

Zijn deze drie vereischten voldoende? Er heeft zich in den jongsten tijd eene vraag hieromtrent voorgedaan naar aanleiding van den sociaal-democratischen Bond in Nederland. Op een congres, den 25e December 1892 te Zwolle gehouden, was eene motie aangenomen van den volgenden inhoud: „de „sociaal-democratische partij is eene revolutionaire

1) Met Mr. J. G. Gratama (Het recht van Vereeniging en Vergadering, Diss. Gron. 1890 p. 120) ben ik van oordeel, dat eene ongeoorloofde vereeniging niet zal kunnen worden ontbonden.

„partij, omdat zij zich plaatst op het standpunt, „dat alleen afschaffing van privaat bezit een einde „kan maken aan de wanverhoudingen. Voor het „proletariaat toch is eene duurzame verbetering op „den grondslag der tegenwoordige maatschappij niet „mogelijk. De taktiek der Sociaal-democratische partij „is verder eene revolutionaire omdat zij niet gelooft „aan het ingroeien der bestaande maatschappij in een „socialistische, maar de omverwerping der bestaande „maatschappelijke orde beoogt met alle haar ten „dienste staande onwettelijke of wettelijke, vrede„lievende of gewelddadige middelen".

De officier van justitie bij de rechtbank te Zwolle verzocht daarop rechtsingang tegen het bestuur van den bond wegens het als zoodanig deelnemen aan eene verboden vereeniging, „overwegende dat eene Ver„eeniging die eenstemmig aanneemt eene motie waarbij „wordt verklaard dat zij beoogt de omverwerping der „bestaande maatschappelijke orde met alle haar ten „dienste staande zoo onwettige als wettige, geweld„dadige als vredelievende middelen, met andere „woorden de revolutie, tot doel heeft ongehoorzaam„heid aan of overtreding van de wetten, die strekken

„tot instandhouding van de maatschappelijke orde „en tot bescherming van hen, aan wie de handhaving „van het openbaar gezag is opgedragen, van perso- „nen en eigendommen, ja ook van de rechten zoowel „van het openbaar gezag als van particulieren";

„Overwegende dat hij, die doet wat die wetten „strafbaar stellen en dus verbieden, n. l. het om- „verwerpen van de bestaande maatschappelijke orde „door geweld of andere onwettige middelen, is on- „gehoorzaam aan die wetten, pleegt overtreding of „misdrijf, en dat alzoo de Sociaal-democratische „Bond, die verklaart zulks te beoogen, is eene ver- „eeniging, welke tot oogmerk heeft het plegen van „misdrijven, zonder dat (daar de Wet in art. 140 „W. v. Sr. geheel algemeen is) van bepaald aangewe- „zen misdrijven behoeft sprake te zijn, en in elk „geval eene verboden Vereeniging, als tot doel heb- „bende ongehoorzaamheid aan de Wet en dus strijdig „met de openbare orde is te achten, terwijl eene „omverwerping der bestaande maatschappelijke orde „tevens zoude zijn of medebrengen een stoornis in de „uitoefening der rechten zoowel van het publiek ge- „zag als van particulieren";

De Rechtbank te Zwolle weigerde rechtsingang te verleenen op grond van de volgende overwegingen:

„dat deelneming aan eene vereeniging eerst dan „strafbaar is volgens de wet (art. 140 al. 1 en 2 „W. v. Sr.) wanneer die vereeniging tot oogmerk „heeft het plegen van misdrijven (al. 1) of bij de „wet verboden is" (al. 2);

„dat de vereeniging, zich noemende de Sociaal-„Democratische Bond, die de bewuste motie aannam, „beoogt, dat is tot oogmerk heeft — zooals daarin „ipsis verbis wordt verklaard — de omverwerping „van de bestaande maatschappelijke orde, zij 't ook „zoo noodig door onwettige middelen";

„dat de omverwerping van de bestaande maatschap-„pelijke orde niet is eene bepaald omschreven han-„deling (of verzuim) die (of dat) bij de wet met straf „wordt bedreigd en dus geen misdrijf, maar eigen-„lijk een begrip of samenstel van niet omschreven „handelingen";

„dat zelfs indien men aanneemt, dat het oogmerk „in casu zoude zijn het aanwenden van onwettige „middelen om tot dien toestand, het einddoel, te ge-„raken, ook dan nog zulk aanwenden bij geen

„wettelijke strafbepaling is verboden en dus geen „misdrijf oplevert";

„Overwegende voorts — dat deelneming aan „eene verboden vereeniging strafbaar is (art. 140 „W. v. Sr. al. 2) en de wet van 22 April 1855 (Stbl. „n°. 32) in art. 2 eene vereeniging verboden „verklaart, indien zij strijdt met de openbare „orde."

„dat evenwel het begrip van strijd met de open„bare orde wordt omschreven in — en dus begrensd „door de bepaling, daarvan in artikel 3 dier wet „gegeven — welke bepaling zegt dat met de open„bare orde strijdig wordt geacht elke vereeniging, „welke ten doel heeft:

„1e. ongehoorzaamheid aan of overtreding van de „wet of eene wettelijke verordening;

„2e. Aanranding of bederf der goede zeden;

„3e. stoornis in de uitoefening der rechten, van „wie het ook zij";

„dat door de aanneming der meergenoemde motie „de Sociaal-democratische Bond niet gezegd kan „worden tot doel te hebben n°. 2 of 3, waarvan „daarin geen sprake is, al zoude misschien stoornis

„in de uitoefening van rechten het verwijderd ge-
„volg van de middelen tot bereiking van het doel
„dier vereeniging kunnen zijn of daarmede gepaard
„kunnen gaan, zoodat alleen de rede kan zijn van
„het doel in n°. 1 omschreven;"

„overwegende daaromtrent:

„dat „ongehoorzaamheid aan of overtreding van
„de wet of eene wettelijke verordening" is eene vage
„uitdrukking, die in onze tegenwoordige strafwet-
„geving niet meer past en geene positieve handeling
„uitdrukt";

„dat daarbij toch nergens gehoorzaamheid aan de wet
„of aan de bestaande maatschappelijke orde geboden
„of ongehoorzaamheid daaraan of overtreding daarvan
„verboden wordt, maar alleen bepaald omschreven
„handelingen (positief of negatief) strafbaar worden
„gesteld";

„dat men nu wel door eene abstracte redeneering
„tot de gevolgtrekking zoude kunnen komen, dat,
„door zich tot doel te stellen de bestaande maat-
„schappelijke orde, zelfs door onwettige middelen,
„omver te werpen, met andere woorden het beoogen
„van revolutie, implicite ongehoorzaamheid aan of

„overtreding van de wet in 't algemeen wordt bedoeld, „doch dat eene strafwet strikt behoort te worden „uitgelegd en bij de toepassing daarvan abstracte „redeneeringen of gevolgtrekkingen moeten worden „ter zijde gesteld, terwijl toch in elk geval de wet „zoude moeten worden aangewezen, waaraan onge„hoorzaamheid of waarvan overtreding wordt bedoeld, „hetgeen in casu niet mogelijk is";

„dat alzoo evenmin gezegd kan worden, dat de „Soc. Dem. Bond door aanneming dier motie is „geworden eene vereeniging, die tot doel heeft onge„hoorzaamheid aan of overtreding van de wet of eene „wettelijke verordening";

„dat dus niet blijkt, dat de Soc. Dem. Bond „daardoor is geworden eene vereeniging, die tot oog„merk heeft het plegen van misdrijven of eene ver„boden vereeniging, en deelneming aan die vereeni„ging alzoo geen strafbaar feit oplevert en daartegen „noch bij art. 140 van het Wetboek van Strafrecht, „noch bij eenige andere strafrechtelijke bepaling is „voorzien." [1])

---

[1]) Paleis van Justitie 24 Maart 1893. Weekbl. v. h. R. n°. 6310.

Tegen deze beschikking kwam het Openbaar Ministerie in appèl en het Gerechtshof te Arnhem vernietigde bij beschikking van 24 Februari 1893 het Zwolsche vonnis en verleende den gevraagden rechtsingang.

Het Hof overwoog hierbij:

„dat door de aanneming van bovenvermelde motie „de vereeniging, zich noemende Soc. Dem. Bond, „tot haar doel heeft gemaakt zoowel de omverwer„ping der bestaande maatschappelijke orde, als het „aanwenden van onwettige en gewelddadige midde„len om dat doel te bereiken, en wel, daar zij door „het laatste tot het eerste wil geraken, het laatste „tot haar onmiddelijk en het eerste tot haar einddoel";

„dat eene vereeniging, die tot doel heeft het aan„wenden van onwettige en gewelddadige middelen, „geacht moet worden met de openbare orde strijdig „te zijn, en mitsdien verboden bij art. 2 der wet „van 22 April 1855 (Stbl. nº. 32);

„dat toch dit karakter van strijd met de openbare „orde aanwezig is, wanneer, zooals art. 3, nº. 1 „dier wet bepaalt, eene vereeniging tot doel heeft „ongehoorzaamheid aan of overtreding van de wet

„en het geen betoog behoeft, dat het, ter verkrijging van iets, aanwenden van onwettige en „gewelddadige middelen niet mogelijk is zonder „aan de wet ongehoorzaam te zijn en deze te overtreden;"

„dat voor dat karakter echter niet noodig is dat „het doel gericht zij op overtreding van of ongehoorzaamheid aan bepaald aangeduide wetsartikelen, „hetwelk, indien die overtreding of ongehoorzaamheid een misdrijf daarstelde, zelfs art. 140, 1- lid „W. v. Sr. toepasselijk zou doen zijn, daar bij „voorzegd art. 3 n°. 1 in het algemeen wordt gesproken van de wet, waarmede bedoeld is het „geheele samenstel van wettelijke regelen, waardoor „onze maatschappij wordt beheerscht;"

„dat ook met het meer verwijderde doel der gezegde vereeniging, n.l. de omverwerping der bestaande maatschappelijke orde, blijkens de geheele „strekking der motie, de kracht van het woord „omverwerping" en de onwettige en gewelddadige middelen, die zij wil gebruiken, die vereeniging blijkbaar beoogt ongehoorzaamheid aan of overtreding „van de wet, zonder welke zij, die in de motie

„verklaart niet te gelooven aan het geleidelijk „ingroeien der bestaande maatschappij in eene socialistische, inderdaad geen kans ziet haar einddoel „te bereiken, en welke dus voor haar niet alleen „middel, maar ook doel zijn;"

„dat immers het gewelddadig omverwerpen van „de bestaande maatschappelijke orde, is de grootst „denkbare ongehoorzaamheid aan of overtreding van „die wetten, in 't leven geroepen om die orde te handhaven en te regelen en zich zeker niets strijdiger „met de openbare orde laat denken dan hare gewelddadige omverwerping";

„dat, daar de bedoelde vereeniging door de aanneming van de voormelde motie gebleken is te zijn, „althans is geworden eene verboden vereeniging, „het Openbaar Ministerie terecht wegens deelneming „daaraan en het zijn van bestuurders daarvan tegen „de verdachten rechtsingang heeft gevraagd, met „last tot instructie der zaak." [1])

Naar het mij toeschijnt verdient de practische redeneering van het Hof hier de voorkeur boven de

1) Paleis van Justitie t. a. p.; Weekbl. v. h. R. n°. 6305.

meer theoretische bespiegelingen der Rechtbank. De bedoeling van den wetgever is zonder eenigen twijfel geweest conform de opvatting van het Hof; de beraadslagingen wijzen meermalen de vrees aan juist voor vereenigingen als de Sociaal-Democratische Bond; waar nu de letter van de wet zoowel de eene als de andere opvatting toelaat, daar mag men toch, zelfs in eene strafwet, niet eene uitlegging geven, die juist in strijd met de bedoeling zoude zijn. Bovendien, men heeft hier niet met eene zuivere strafwet te doen, maar veeleer met een politieke wet; men moet in het oog houden, dat het hoofddoel van art. 3 is aan te wijzen welke vereenigingen een doel hebben strijdig met de openbare orde; houdt men dit in het oog, dan kan men, dunkt mij, niet anders dan de overwegingen van het Hof volgen.

Kan een middel tevens doel zijn? Ook deze vraag heeft het Hof bevestigend beantwoord, terecht overwegende, dat men „het omverwerpen der bestaande maatschappelijke orde met alle haar ten dienste staande onwettelijke of wettelijke, vredelievende of gewelddadige middelen", als een geheel moet beschouwen,

waarbij het onwettige middelen gebruiken even goed doel is als het omverwerpen. Door de aanneming dier motie is de Sociaal-Democratische Bond geworden eene vereeniging, wier wil gericht is op het niet gehoorzamen aan of overtreden van elke wet, die haar bij het omverwerpen der maatschappelijke orde in den weg staat. Zij zal eerst die wet moeten overtreden, om tot haar einddoel te komen en dus zal haar eerste doel moeten zijn overtreding der wet; eerst daarna kan zij zich geheel op haar tweede doel richten. Ik zou het willen vergelijken met een gevangene, die een moord wil begaan. Zijn eerste doel zal zijn uit de gevangenis te ontsnappen; daarop zal hij zijn zinnen richten; zijn einddoel is het plegen van den moord. [1])

De derde alinea van artikel 3 luidde in het ontwerp:

---

1) Volledigheidshalve zij hier vermeld, dat de verdachten bij beschikking van het Gerechtshof te Arnhem (raadkamer) d.d. 5 Mei 1893, W. n°. 6334, buiten vervolging zijn gesteld op grond dat volgens art. 15 van het reglement van den Bond Congresbesluiten niet geldig zijn, tenzij goedgekeurd door een referendum der leden. Vóór dit in Februari plaats gehad hebbend referendum was de inhoud der motie dus nog niet het doel van den Bond en het zijn van bestuurder daarvan niet strafbaar.

„Stoornis in de uitoefening der regten, hetzij van „het openbaar gezag, hetzij van bizondere personen, „hetzij van vereenigingen met hen gelijk gesteld". Naar aanleiding hiervan stelde Thorbecke de vraag, of men vereenigingen, niet met personen gelijk gesteld, d. i. zonder rechtspersoonlijkheid, zou mogen storen en eene vereeniging tot dat doel oprichten. Naar aanleiding hiervan werd de tegenwoordige redactie aangenomen.

Wij laten thans de artikelen 5 tot 15 rusten en komen tot art. 16. In het ontwerp luidde dit: „Vreemdelingen kunnen niet zijn leden van staat„kundige vereenigingen." Wat zijn staatkundige vereenigingen, vroeg de Heer van Hoëvell in de Tweede Kamer, en wie wordt bij overtreding van dit artikel gestraft, de vreemdeling, die misschien te goeder trouw lid werd, of het lid dat den vreemdeling toeliet?

De Minister wilde de eerste vraag aan den rechter ter beslissing overlaten en, wat de tweede betrof, den vreemdeling als den schuldige beschouwen. De Heer van Goltstein trachtte eene definitie te geven, hij zeide: „Staatkundige vereenigingen zijn die vereenigingen, „welke zich met de Staatkunde bezighouden, welke

„over de regeerings-maatregelen handelen, over de „werking van het bestuur en over de inrichting van „den Staat," en de Heer Thorbecke voegde er nog aan toe: „Ons artikel treft iedere vereeniging die zich „de behandeling van eenigen tak van de zoo uitge- „breide staatkundige wetenschap ten doel stelt." [1]) Men liet verder deze vragen rusten, doch viel over het woord vreemdelingen. Welke vreemdelingen werden hier bedoeld? In de Grondwet art. 3 werden allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevonden verdeeld in vreemdelingen en ingezetenen. Nu vond men het onbillijk om vreemdelingen welke hier wonen en ingezetenen zijn, het lidmaatschap van staatkundige vereenigingen te ontzeggen en wijzigde daarom art. 16 gelijk het thans gelezen wordt. Dit mag evenwel eene te groote welwillendheid heeten tegenover vreemde ingezetenen. Men kan gerust aan de Nederlanders zelve de zorg over laten om te trachten, zoo noodig, op de politiek invloed uit te oefenen en al mogen er nu vele vreemde ingezetenen zijn, die voor hun zaken groot belang hebben

---

1) Hdl. St.-Gen. Mrt. 1854/55.

bij den staatkundigen toestand, zoo is de politiek een zaak van te teederen aard om hierbij de inmenging van andere dan eigen landslieden te mogen toelaten.

Vreemd genoeg missen wij eene met dit artikel correspondeerende bepaling voor vergaderingen. Het ware wenschelijk, dat het vreemdelingen verboden ware bij vergaderingen op te treden. In 1871 en 1872 is naar aanleiding van de vergaderingen der „Internationale" in de Tweede Kamer hierover gesproken; vele vreemde leiders namen aan deze bijeenkomsten deel. Men verlangde toen van de Regeering een krachtiger optreden, doch deze zag zich genoodzaakt te verklaren, dat zij geene macht had dergelijke vergaderingen of het spreken van vreemdelingen aldaar te verhinderen. Men had misschien op grond der vreemdelingen-wet aan enkelen het verder verblijf in den Staat kunnen ontzeggen, doch de Minister had het beter geacht dergelijke palliatieven niet aan te wenden.

Zoowel voor de goede verstandhouding met vreemde mogendheden, als voor de openbare orde op eigen bodem ware het wenschelijk indien men tegen vreemde

oproerkraaiers, zoo noodig, eenige maatregelen kon nemen.

In de volgende artikelen wordt gehandeld over vergaderingen.

Artikel 18 gaf bij de vaststelling niet tot veel besprekingen aanleiding. Het woord „openbare'' werd ingevoegd ten einde b.v. familie-bijeenkomsten uit te sluiten, terwijl men van den Minister de verzekering ontving dat de vijfde dag als termijn, niet als vaste datum bedoeld was. Wat eene vergadering was, meende de Minister aan den rechter ter beoordeeling te kunnen overlaten, eene vreemde opvatting mijns inziens, waar de Burgemeester toch in de eerste plaats moet weten waarvoor hij eigenlijk permissie geeft. [1])

De termijn van vijf dagen kan tot moeielijkheden aanleiding geven, indien de aanvragers niet wenschen te berusten in het besluit van het hoofd van het gemeentebestuur; zij is dan te kort. Gewoonlijk zullen de Burgemeesters niet den uitersten termijn voor hun antwoord afwachten, maar de mogelijkheid

---

1) In het ontwerp 1886 was hierin voorzien.

bestaat. De Commissaris der Koningin zal toch wel eerst zijne informatiën dienen te nemen en dan zal meestal de tijd verstreken zijn om het al of niet houden der vergadering tijdig te publiceeren. Een langer termijn ware dus wenschelijk.

Wat beteekenen in dit artikel de woorden „vergaderingen tot gemeenschappelijke beraadslaging.'' Men heeft hieraan de beteekenis gehecht van „vergaderingen met debat'' en is aldus tot de onderscheiding gekomen, dat eene vergadering „tot gemeenschappelijke beraadslaging'' wel, eene niet tot dat doel, geen vergunning van het hoofd van het gemeentebestuur noodig had. O. a werd deze meening gehuldigd door den Burgemeester van 's Gravenhage blijkens eene door hem den 27sten December 1892 aan den gemeenteraad gezonden missive.

Hiermede kan ik mij niet vereenigen.

Ten eerste zie ik in de definitie van het recht van vergadering, dat eene vergadering is eene bijeenkomst van eenige personen *tot raadpleging*, *tot gemeenschappelijke beraadslaging*. Dit is dus iets eigenaardigs van eene vergadering, dat zij dient tot gemeenschappelijke beraadslaging; ontbreekt dit vereischte dan

heeft men eene bijeenkomst, doch geen vergadering.

Ten tweede bestaat er een groot verschil tusschen de uitdrukking „met debat" en „tot algemeene beraadslaging"; dit is misschien minder duidelijk in woorden te brengen dan te gevoelen. Debat veronderstelt strijd. Wanneer men beiden naar eenzelfde doel streeft dan debatteert men niet maar men beraadslaagt, men raadpleegt hoe tot dat doel te geraken. Zou men ooit bij eene vergadering aankondigen: „er zal gelegenheid gegeven worden tot gemeenschappelijke beraadslaging?" Na een lezing zal een tegenstander „in debat treden," maar de partijgenooten zullen gemeenschappelijk beraadslagen.

Eene „vergadering tot gemeenschappelijke beraadslaging" is dus geen „vergadering met debat", doch elke vergadering. Van eene „vergadering tot gemeenschappelijke beraadslaging" te spreken is hetzelfde als van een „doode die niet meer leeft"; zonder het tweede is het eerste niet mogelijk.

Dat onze wetgever nu in 1855, misschien wel uit zucht naar duidelijkheid, onduidelijk werd mag men betreuren, maar men zal er zich niet over

verwonderen. Op wetgevend gebied zijn wij zoo weinig aan pronkjuweelen van stijl en woordenkeus gewend, dat een dergelijk pleonasme ons niet tot eene gewrongene wetsinterpretatie mag brengen.

Is eene vergadering „openbaar" en „in de open lucht" dan zal volgens art. 18 onzer wet steeds vergunning daartoe vereischt worden.

Handelde dit artikel over vergaderingen in de open lucht, het volgende slaat op bijeenkomsten in gebouwen. Bij de beraadslagingen werd het zonder eenige discussie aangenomen.

Eene vraag zoude men kunnen stellen: Wat is eene vergadering *waarbij het publiek wordt toegelaten*. Valt onder deze definitie eene bijeenkomst waar vrije introductie door de leden is! Of eene waar het bestuur ieder, dien het goed vindt, kan toelaten, desnoods als lid? Men zoude de stelling kunnen verdedigen, dat eene dergelijke vergadering niet is eene, *waarbij het publiek wordt toegelaten*, en dus het binnentreden der politie tegengaan. De bedoeling van den wetgever was dit zeker niet; immers die vergaderingen, waar men de aanwezigheid der

politie vreest, hebben het meeste toezicht noodig. [1])

Bij art. 19 valt primo op te merken, dat de ambtenaren der politie, die hier krachtens hun ambt komen, natuurlijk niet aan dit artikel onderworpen zijn, en secundo, dat dit artikel misschien nog meer kwaad dan goed doet. Het gevaarlijkst toch zijn verborgen wapenen. Kwam men openlijk gewapend ter vergadering, het gezag zou zijn maatregelen kunnen nemen. Thans evenwel is het vrijwel onmogelijk den verborgen vijand te ontdekken. Een onderzoek aan den lijve is verboden. Wanneer de wapenen te voorschijn komen zal het gewoonlijk te laat zijn en zal er ook zonder dit artikel toch wel reden tot vervolging zijn. Een bepaling die zoo gemakkelijk kan ontdoken worden, werkt eerder demoraliseerend dan goed.

Volgt art. 21, hetwelk voor bijeenkomsten om zich in 't hanteeren van wapenen te oefenen de vergunning van den Burgemeester eischt: 1°. „op plaatsen, in den regel voor het publiek toegankelijk", eene bepaling waarbij weer ontzettend veel ruimte voor debat

---

1) In het ontwerp 1886 was een artikel opgenomen ter uitlegging van het begrip „openbare vergadering."

wordt gelaten over wat *regel* is, en 2°. „Wanneer zij door meer dan tien personen worden bijgewoond.'' Hoe groot dus de vereeniging zij doet niets ter zake, mits maar nimmer meer dan tien personen zich tegelijk op het terrein bevinden.

Nu zijn twee dingen mogelijk: men oefent zich in den wapenhandel op voor het publiek in den regel toegankelijk, of op privaatterrein. In het eerste geval is dus altijd vergunning noodig; in het tweede indien er meer dan tien personen mede doen. Dit zal echter op privaatterrein zijn; vrage: hoe zal de politie controleeren of ik met acht of met twintig personen in mijn afgesloten tuin of op mijn kamer exerceer? Er wordt hier weder iets verboden waarvan, in negen van de tien gevallen, de overtreding niet zal kunnen geconstateerd worden.

Ook de tweede alinea brengt met het oog op het maximum personen weer eigenaardige moeilijkheden mede. Stel, ik wensch mij met negen vrienden in den wapenhandel te oefenen; ik doe dit in een besloten tuin; daar wij juist tien zijn, en mijn tuin in den regel niet voor het publiek openstaat, vraag ik geen vergunning aan. Doch ziet, ik krijg een

logé en argeloos plaatst hij zich met ons in 't gelid. Wee! o wee! daar dreigt ons allen boete en hechtenis als overtreders van art. 21. Immers nu wij met ons elven zijn had ik minstens vijf dagen te voren vergunning van het hoofd van het gemeentebestuur moeten ontvangen. Gelukkig dat er hooge schuttingen om mijn tuin zijn!

Art. 22 wekt onwillekeurig aangename herinneringen op aan een helaas vervlogen tijdperk, waarin de diender nog de schrik van het dorp was en men, door bedreiging met hem alleen, de ondeugendste kinderen zoet kon houden. *Elke vergadering*, ... *gaat op de opvordering der politie terstond uiteen.*

O zoete waan! Wat zal er gebeuren indien de vergadering eens niet terstond uiteen gaat? Dan zal volgens art. 184 W. v. Sr. proces-verbaal worden opgemaakt en de justitie zal over de strafbaarheid hebben te beslissen. De politie zal de opvordering echter niet mogen doen dan in bepaalde omstandigheden en nu kan een der verweermiddelen zijn, dat deze omstandigheden niet aanwezig waren. Stel nu, dat na de opvordering om uit een te gaan en nadat hieraan niet voldaan is, de bijeenkomst met geweld

wordt uiteengedreven, dan staan zij die het bevel hiertoe hebben gegeven bloot aan eene vervolging op grond van art. 143 W. v. Sr., hetwelk strafbaar stelt het, door geweld of bedreiging met geweld, verhinderen eener geoorloofde openbare vergadering.

Hier is een ontzettende verantwoordelijkheid op de schouders der politie geladen. Wanneer de vergadering ongeoorloofd wordt, zal zij de keus hebben om of de ongeoorloofde vergadering na opvordering om uiteen te gaan en verbalizeering rustig te laten voortgaan, wat zeker niet verheffend is voor haar prestige, of op eigen risico tot gewelddadig uiteendrijven over te gaan op gevaar af van later van wetsovertreding beschuldigd te worden.

Er is tegenwoordig eene zekere categorie van personen, die alles wat door politie wordt verricht aan eene ultra scherpe critiek onderwerpen, die met voorbijziening van de hoogst moeilijke taak, die deze te vervullen heeft en zonder de uitstekende wijze te willen zien, waarop, in 99 van de 100 gevallen, zij haar taak vervult, er steeds op uit zijn van elke gelegenheid gebruik te maken om een kleine meestal door de zorg voor de algemeene rust geboden machts-

overschrijding hemelsbreed uit te meten; tegenover deze felle bestrijders der politie staan te veel onverschilligen, te weinig verdedigers; menig politiebeambte zal dan ook huiverig zijn, met een zoo gevaarlijk artikel als art. 143 in aanraking te komen.

Nergens wordt trouwens aan de politie het, desnoods met geweld, verhinderen eener ongeoorloofde vergadering opgedragen.

Beteekent „openbare orde'' in art. 22 hetzelfde als in art. 3? Het is wel vreemd, dat in ééne wet dezelfde woorden twee verschillende beteekenissen zouden hebben, maar toch wil het mij toeschijnen dat aan deze uitdrukking in artt. 22 een ruimer beteekenis moet worden gegeven dan in art. 3.

Deze wet is als 't ware verdeeld in 3 deelen. De beide eerste handelen over vereeniging, het derde over vergadering. Nu kan men in beide op verschillende wijzen de openbare orde verstoren; men kan dat in eene vergadering doen door b. v. met stoelen te werpen, te vechten enz., doch niet in eene vereeniging. In vereenigingen nu kan men slechts op de in art. 3 genoemde wijze met de openbare orde in strijd

komen, doch in vergaderingen zal strijd met de openbare orde op tallooze manieren kunnen ontstaan, waarvan de beoordeeling allereerst aan den politie-beambte, vervolgens aan den Rechter zal toekomen.

De Grondwet draagt de regeling en beperking van het recht van vergadering aan eene wet op in het belang der openbare orde en deze wet verbiedt nu vergaderingen: 1e waarin tegen de bepalingen van die wet wordt gehandeld, 2e waarin de openbare orde gestoord wordt. De bepalingen der wet mogen echter slechts beperken „in het belang der openbare orde", en wanneer daartegen dus wordt gehandeld, wordt de openbare orde gestoord. De tweede voorwaarde is dus, als het ware, de eerste plus nog wat (tenzij men de bepalingen der wet niet in 't belang der openbare orde, dus ongrondwettig, wil noemen), waaruit volgt dat beide gevoeglijk kunnen worden samengesmolten.

Wij kunnen thans art. 23, als van geen belang zijnde, overslaan en onze aandacht richten op eene vraag, die zich onlangs heeft voorgedaan en zich bij de gebrekkige regeling onzer politiewetgeving nog dikwijls kan voordoen, de vraag namelijk, aan wie

in 't bijzonder de handhaving der wet op vereeniging en vergadering is opgedragen, aan de algemeene Rijks- of aan de Gemeente-politie.

Er bestaat namelijk in ons land drieërlei soort politie: de Judicieele-, de Rijks- en de Gemeente-politie. Het lagere personeel is ongeveer hetzelfde. De eerste, wier taak bestaat in het opsporen en onderzoeken van gepleegde misdaden, staat onder bevel van het openbaar ministerie. Hare werking is gewoonlijk repressief, terwijl de beide andere genera preventief handelen. De Rijkspolitie, uit de Rijksveldwacht (bezoldigd en onbezoldigd) en de Marechaussee bestaande, staat onder gezag van de Procureurs-Generaal der Gerechtshoven als fungeerende Directeuren der Rijkspolitie, de Gemeente-politie staat onder de bevelen van den Burgemeester. Zij zijn allen bevoegd elkaars hulp in te roepen en verplicht die te verleenen. Een algemeene politiewet, waarin duidelijk ieders werkkring en bevoegdheid omschreven zijn, bestaat bij ons niet, 't geen zeer te betreuren is, daar ons politie-recht, door het gemis van een vasten basis, onzeker is. De Gemeente-politie vindt haar rechtsgrond in de ge-

meentewet, die echter aan de gemeenten zelve de meest mogelijke vrijheid laat wat betreft de inrichting, de sterkte en de bewapening harer dienaren.

De Burgemeester is hoofd der Gemeente-politie, onder toezicht van den Commissaris der Koningin. Hij mag de hulp van leger en schutterij inroepen bij oproerige beweging, samenscholing of andere stoornis der openbare orde en mag tot handhaving der orde alle bevelen geven, die hij noodig acht. Indien er in de gemeente een Commissaris van rijkswege is aangesteld, of indien de Rijks-politie de Gemeente-politie behulpzaam is, staan ook deze, voor zoover de Gemeente-politie betreft, onder de bevelen van den Burgemeester.

Art. 188 omschrijft de taak der Gemeente-politie: „De politie over de schouwburgen, herbergen, tap-„perijen en alle voor het publiek open staande ge-„bouwen en samenkomsten, openbare vermakelijk-„heden en openlijke huizen van ontucht, behoort „aan den Burgemeester".

„Hij waakt tegen het doen van met de openbare „orde of zedelijkheid strijdige vertooningen".

Uit art. 184 blijkt, dat dit artikel niet limitatief

is; immers, bij „oproerige beweging, samenscholing „of andere stoornis der openbare orde" is ook de Gemeente-politie ter onderdrukking in de eerste plaats aangewezen.

Natuurlijk zal de Gemeente-politie tevens zijn aangewezen om gemeente-verordeningen, op welk gebied zich die ook uitstrekken, te handhaven.

De Rijks-politie wordt niet geregeld door eene wet, doch door het Koninklijk besluit van 17 December 1851, Staatsblad n°. 166.

Het Rijk wordt hierbij verdeeld in vijf districten, overeenkomende met de rechtsgebieden der Gerechtshoven, ieder onder bevel staande van een Directeur van politie, welk ambt tijdelijk door de Procureurs-Generaal der Hoven wordt waargenomen. Onder hen staan Rijksveldwachters en Marechaussee, benevens in eenige steden Commissarissen van Rijkspolitie, welke waardigheid meestal samenvalt met die van Commissaris der Gemeente-politie. Vele inspecteurs en agenten der Gemeente-politie zijn bovendien als onbezoldigd Rijksveldwachter aangesteld.

De taak der Rijkspolitie wordt in dit Koninklijk Besluit omschreven in art. 5 al. 2 als volgt: „Zij

„waken voor de handhaving van de wetten, regle-
„menten van algemeen bestuur en van Onze besluiten,
„voor de rust en veiligheid van den Staat, voor
„de bescherming van personen en goederen. Zij
„zorgen inzonderheid dat de voorschriften der wet
„van 13 Aug. 1849 (Stbl. 39), regelende de toelating
„en uitzetting van vreemdelingen, in de gemeenten
„van hun district behoorlijk en op gelijken voet
„worden nageleefd.

„In het nasporen van misdrijven, die zij niet heb-
„ben kunnen voorkomen, zijn zij der justitie behulp-
„zaam, overeenkomstig de bepalingen van het Wet-
„boek van Strafvordering en de bijzondere instructiën
„van onzen minister van Justitie."

Volgens de laatste alinea treedt zij derhalve als Gerechtelijke Politie op, waarbij hare voornaamste werkzaamheden bestaan in het verbalizeeren en het aanhouden van misdadigers. Hieraan is ook een groot deel van de zorg der Gemeentepolitie gewijd.

Gaan wij thans na welke dier drie organen met de handhaving der wet van 22 April 1855 belast is.

Wat de artikelen 1 tot 4 aangaat, is de beslissing niet moeilijk. Zij zijn geheel van repressieven aard

en het Openbaar Ministerie zal derhalve ingeval van overtreding eene vervolging instellen, onverschillig of de Rijks- of de Gemeentepolitie het proces-verbaal heeft opgemaakt. Evenzoo bij overtreding van art. 16. Welke macht zal nu evenwel het in artikel 22 bedoelde bevel tot uiteengaan moeten geven. Beide, zoowel Rijks- als Gemeentepolitie, hebben toegang, doch, alweer, gelijk boven is besproken, met het oog op art. 143 W. v. Sr., zal geen van beide machten erg begeerig zijn naar het voorrecht om handelend op te mogen treden. Het zou dus voor de hand liggen, dat de bevoegde persoon bij de wet of anderszins ware aangewezen, zóó duidelijk, dat hierover geen twijfel mogelijk zou zijn. Hier komt nu echter weer de onzekerheid van ons politierecht aan het licht. Toen de vergadering met debat, door den Bond voor algemeen stemrecht op 18 September 1892 te houden, door den Burgemeester van 's Gravenhage verboden was, werd eene vergadering zonder debat uitgeschreven. De Burgemeester was nu van gevoelen dat deze bijeenkomst eene zaak was van Rijkspolitie, de Procureur-Generaal achtte haar eene van Gemeentepolitie. Beide onthielden zich dus aan den Commissaris

der plaatselijke politie, die toevallig èn Commissaris van Rijkspolitie èn waarnemend Hoofdcommissaris der Gemeentepolitie was, bevelen te geven. Gelukkig hadden er geen ongeregeldheden plaats.

Wanneer twee autoriteiten op zoo stellige wijze in geheel tegenovergestelden zin eene wet uitleggen, dan behoeft het geen betoog, dat de materie al zeer slecht geregeld moet zijn. Waarop grondde zich deze opvatting? De fungeerende Directeur der Rijkspolitie, de Procureur-Generaal bij het Gerechtshof te 's Gravenhage, zal zich waarschijnlijk beroepen hebben op art. 188 der gemeentewet, waarin de politie over „alle voor het publiek openstaande samen„komsten" aan den Burgemeester wordt opgedragen. De Burgemeester van 's Gravenhage daarentegen was van oordeel dat „de Gemeentepolitie, en eveneens de „Burgemeester, slèchts datgene te doen heeft, wat met „ondubbelzinnige woorden door de wet is toegekend „en daarom tot 's Burgemeesters taak niet behoort de „beoordeeling of eene vergadering moet worden ver„boden of geoorloofd gerekend. Tot 's Burgemeesters „taak behoort de politie over de samenkomsten die „voor het publiek openstaan (art. 188 Gem. W.) d. i.

„volgens het regeeringsantwoord de handhaving der „openbare orde en der daaromtrent gemaakte plaatse- „lijke verordeningen; en krachtens art. 18 der wet „van 1855 Stbl. 32 is hem uitdrukkelijk opgedragen „dat deel van Rijkspolitiaire zorg dat bestaat in het „beslissen (onder beroep op H. M. Commissaris) „of eene openbare vergadering tot beraadslaging „in de open lucht zal worden toegestaan, maar „verder gaat de wet, en dus ook zijne bevoegdheid, „niet." [1])

Bij de behandeling van het IVe Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het jaar 1893 werden naar aanleiding der hier besproken gebeurtenissen aan den Minister van Justitie eenige vragen gesteld en onder anderen deze: „aan welke autoriteit is de handhaving „der wet toevertrouwd, aan den Burgemeester of de „Rijkspolitie?"

In zijne memorie van antwoord zeide hierop de Minister van Justitie: . . . . „zeer beslist is hij van „oordeel, dat de handhaving van het bepaalde bij „art. 18 der genoemde wet ingeval van overtreding

1) Verslag aan den Haagschen Gemeenteraad door den burgemeester in zake de Stemrechtmeeting. p. 6.

„niet aan de Rijkspolitie, maar aan den Burgemeester „behoort", en later: . . . . „Het is dan ook volkomen rationeel, dat hij, die de vergunning heeft te „geven of haar weigerde, te zorgen heeft, dat het „verbod der wet niet worde overtreden, indien eene „noodzakelijke vergunning aan hem niet was gevraagd, of deze, zoo al gevraagd, door hem niet „gegeven was. Art. 188 der Gemeentewet beslist „trouwens de vraag in 't algemeen: „de politie „over . . . . alle voor het publiek openstaande . . . . „samenkomsten . . . . behoort aan den burgemeester."

In de meeste gemeenten wordt deze opvatting eveneens gehuldigd en zij komt ons dan ook de juiste voor. Waar de wet regelt, staat zij boven het Koninklijk besluit en de macht, die zorgt voor de handhaving der openbare orde, zal ook moeten optreden, wanneer zij verstoord is.

HOOFDSTUK IV.

Voorgestelde wijzigingen.

Waar ik thans aan het einde der beschouwingen over „het recht van Vereeniging en Vergadering", ben gekomen, wensch ik nog enkele bescheidene opmerkingen te maken over de veranderingen, welke bij eene nieuwe regeling mijns inziens wenschelijk zouden zijn.

De tegenwoordige wet past niet meer voor onze tijdsomstandigheden; de regelen en perken, daarin gesteld, zijn niet scherp genoeg getrokken en laten vele wegen tot ontduiking openstaan. Vrijheid is zeker gewenscht, maar wie hecht aan het bestaan van den staat, ziet met leede oogen de, door de wetgeving tot machteloosheid gedoemde, Politie en Justitie tegenover de steeds driester optredende aanvallers van den Staat. Van niets wordt de maat zoo spoedig overschreden dan van vrijheid. Waar men den mensch

het recht tot zelfverdediging toekent, mag men den Staat niet onbeschermd laten tegenover de aanrandingen van hen, die, steunende op de wet en het daar gegeven recht tot onbeperkte samenkomst misbruikende, de ongehoorzaamheid aan die wet prediken en de menigte tegen haar opzetten.

Vereenigingen en vergaderingen, die nadeelig zijn voor den Staat, moeten worden verboden. De groote publiciteit, die overal heerscht, zal de ontwikkeling van geheime genootschappen, in een voor de maatschappij gevaarlijken zin, ongetwijfeld beletten.

Ik zou art. 3 dan ook in dezen geest willen wijzigen en met de openbare orde strijdig verklaren elke vereeniging wier doel is: 1e. handelingen in strijd met de wet of de maatschappelijke orde; 2e. kwetsing of bederf der goede zeden; 3e. stoornis in de uitoefening der rechten, van wie het ook zij; 4e. het door woord of bij geschrifte aanzetten tot één der daden in 1, 2 en 3 gemeld.

Hierbij is het bezwaar weggenomen voor hen, die de 1e. alinea onduidelijk achten; het begrip openbare orde wordt nergens overschreden; men zal echter met meer zekerheid enkele vereenigingen kunnen

verbieden, waaromtrent men thans door de onduidelijkheid der wet nog twijfelt.

Ik ga thans weder eenige artikelen met stilzwijgen voorbij en nader tot art. 16.

Hier zoude ik alle vreemdelingen van staatkundige vereenigingen willen uitsluiten om redenen, hierboven breeder uiteengezet.

Ten einde verder het propaganda maken van vreemde volksleiders te kunnen tegengaan, zoude ik hieraan eene alinea willen toevoegen van ongeveer den volgenden inhoud:

„Vreemdelingen zullen niet mogen optreden als „sprekers of leiders op politieke vergaderingen zonder „vergunning van het hoofd van het gemeentebestuur."

De redactie van art. 18 geeft tot verkeerde opvatting aanleiding, gelijk wij boven reeds bespraken. Jure constituendo wil het ons niet wenschelijk toeschijnen om tusschen vergaderingen met en zonder debat te onderscheiden; het verschil in de meerdere of mindere gevaarlijkheid kunnen wij niet inzien, weshalve wij voor beide soorten de vergunning van het hoofd van het gemeentebestuur als nuttig zouden willen behouden.

Het komt mij verder wenschelijk voor in de wetgeving zooveel mogelijk dezelfde terminologie te bezigen en niet in het eene artikel „openbare'' en in een volgend „waarbij het publiek wordt toegelaten'' te gebruiken. Ik zou art. 18 dus willen lezen als volgt: [1])

„Vergaderingen in de open lucht, welke het publiek „gratis of tegen betaling kan bijwonen, worden niet „toegelaten dan na bekomen vergunning van het „hoofd van het gemeentebestuur, verleend minstens „tien dagen voordat de vergadering wordt gehouden."

De tweede alinea onveranderd.

3[de] alinea. „Bij het aanvragen hiertoe zal het „doel der vergadering bekend moeten worden ge-„maakt. Voor het verleenen der vergunning kunnen „voorwaarden gesteld worden'' [2])

In art. 19 zou „waarbij het publiek wordt toegelaten" veranderd moeten worden in „welke het publiek gratis of tegen betaling kan bijwonen."

Aan art. 20 zoude ik in verband met hetgeen

1) In de ontwerpen 1886 en 1887 was een afzonderlijk artikel ter uitlegging van het woord „openbare" opgenomen. M. i. voldoet de hier voorgeslagen uitdrukking.

2) Zie Mem. v. Toel. ontwerp 1887. t. a. p.

boven hieromtrent is gezegd eene alinea willen toevoegen aldus:

„Indien er gegrond vermoeden van overtreding „van dit artikel bestaat kan een onderzoek aan den „lijve op last en in tegenwoordigheid van het hoofd „van het gemeentebestuur worden ingesteld."

Deze bepaling is eene noodzakelijke aanvulling van het artikel, waarbij het vereischte, dat de Burgemeester, of wie hem vervangt, daarbij tegenwoordig moet zijn, voldoende waarborg tegen misbruik geeft. Laat men deze aanvulling weg dan ware beter het artikel te schrappen.

Art 21 zou beter luiden: „Bijeenkomsten, om „zich in het hanteeren van wapenen te oefenen, „worden niet toegelaten dan met vergunning van „het hoofd van het gemeentebestuur.

Alinea 2 onveranderd.

Alinea 3. „Deze vergunning kan aan vereenigin„gen, welke zich oefening in den wapenhandel ten „doel stellen, telkens voor één jaar worden verleend."

Alinea 4 gelijk de tegenwoordige al. 3.

Hiermede vervallen de oude uitzonderingen, doch hierdoor wordt alleen de vergunningsplicht uitgebreid

tot bijeenkomsten van minder dan tien personen op plaatsen niet voor het publiek toegankelijk, terwijl voor vereenigingen de vorm vergemakkelijkt wordt.

Art. 22 zou minder apodictisch gesteld moeten zijn. De aanwijzing der macht, welke hierbij zal moeten optreden, Rijks- of Gemeentepolitie, moet aan de met zooveel verlangen verbeide politiewet worden overgelaten ten behoeve van hen, die in de tegenwoordige bepalingen geen licht daaromtrent kunnen vinden.

Er zal echter nog vooraf moeten gaan een artikel overeenstemmende met art. 3; het is immers ongerijmd, dat men tot een der in dat artikel genoemde doeleinden geen vereeniging zou mogen oprichten, maar wel openbare vergaderingen, desnoods dagelijks, houden. In het tegenwoordig artikel 22 stemt „openbare orde" niet overeen met dezelfde uitdrukking in art. 3 en juist daarom schijnt het wenschelijk duidelijk aan te wijzen, dat het begrip in art. 22 ruimer is dan in art. 3. Het zou dus luiden:

Art. 21 *bis*. „In eene vergadering wordt de open-„bare orde geacht verstoord te worden, hetzij door „feitelijke stoornis, hetzij doordien daarin wordt

„aangespoord tot een der daden in art. 3 dezer wet „genoemd".

Art. 22. „Elke vergadering, waarin de openbare „orde wordt gestoord, of tegen de bepalingen dezer „wet wordt gehandeld, zal op bevel der Politie ter- „stond uiteen moeten gaan.

„Wordt aan dit bevel, driemaal herhaald, niet vol- „daan, zoo zal de Politie de vergaderplaats, desnoods „met geweld, doen ontruimen."

In verband hiermede moet dan in art. 23 aan de daar genoemde wetsartikelen nog worden toegevoegd art. 22.

Mijne taak is volbracht. In den laatsten tijd is aan het Ministerie van Justitie groote werkzaamheid op legislatief gebied op te merken. Laten wij hopen, dat ook de in dit proefschrift behandelde wet binnen een niet al te lang tijdsverloop haar deel moge krijgen aan deze vernieuwing; zij heeft het wel noodig; reeds in 1886 werd dit erkend, doch de pogingen tot herziening faalden. Mogen dan deze bladzijden er het hare toe bijbrengen om de verbetering onzer wetgeving te bevorderen.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Art. 9 der Grondwet laat zoowel preventieve als repressieve bepalingen toe.

II.

Een streng strafstelsel met ruime gelegenheid tot voorwaardelijke invrijheidstelling verdient aanbeveling.

III.

De kantonrechter behoort geen opsporingsambtenaar te zijn.

IV.

De regeering heeft het recht hare ambtenaren, welke lid zijn van den Sociaal-Democratischen Bond, te ontslaan.

V.

Procedure op korten termijn in strafzaken, gelijk dit in Engeland voor den politie-rechter geschiedt, zou ook hier te lande aanbeveling verdienen.

VI.

Art. 184 der Grondwet verdiend afkeuring voor een land, dat prijs stelt op het behoud zijner koloniën. Beter ware het aan de wet de regeling van het uitzenden van dienstplichtigen naar de koloniën op te dragen.

VII.

Eene al te enge opvatting van het begrip „rechtmatige uitoefening der bediening" in art. 180 W. v. Sr., werkt verlammend op het preventief optreden der politie.

VIII.

Waar de wet spreekt van „vergadering ter gemeenschappelijke beraadslaging", sluit dit in vergaderingen zoowel *met* als *zonder* debat.

IX.

Rangorde in de verplichting tot onderhoud van bloedverwanten (B. W. I Tit. XV afd. III) bestaat volgens onze wet niet.

X.

Collegiale rechtspraak is te verkiezen boven rechtspraak door één rechter met of zonder jury.

XI.

Er bestaat in Nederland geen uitsluitend recht op den naam.

XII.

Eene commanditaire vennootschap op aandeelen aan toonder is volgens ons recht bestaanbaar.

XIII.

Tot de ontvangsten en uitgaven uit art. 522 B. W. behooren niet de in den boedel gevonden gereede penningen of de opbrengst van verkochte goederen en afgeloste kapitalen.

XIV.

De verplichting tot borgstelling voor vreemdelingen, welke in processen hier te lande als eischer optreden, is niet eene uitzondering op den regel van gelijkstelling van vreemdelingen met Nederlanders, maar veeleer een gevolg daarvan.

XV.

Met het ontslag van den curator en aflegging der rekening en verantwoording is het faillissement geëindigd.

XVI.

Onder het woord „reizigers" in art. 1185, 6e B. W. is niet begrepen iemand uit de plaats waar het logement gevestigd is.

XVII.

Als de gefailleerde nalatig blijft aan het accoord te voldoen, kunnen de schuldeischers alleen gezamenlijk eene actie tegen hem instellen, doch niet elk afzonderlijk.

XVIII.

Voor de toepassing van art. 719 B. W. is vereischte dat de daar bedoelde wegen, etc. aan verscheiden geburen in *eigendom* toebehooren.

XIX.

Leden van den Gemeenteraad zijn wel vervolgbaar voor strafbare uitdrukkingen, wanneer deze niets met het onderwerp van beraadslaging te maken hebben.

XX.

Het recht van den curator om brieven, aan zijn failliet geadresseerd, te openen, is in strijd met art. 159 G. W.

XXI.

Overschrijving der koopacte kan zoowel op verzoek van den kooper als op verzoek van den verkooper geschieden.

XXII.

Bij den eisch van loonarbeiders, tot verhooging van het loon, wordt zeer dikwijls miskend de risico aan welke de ondernemer bloot staat.

XXIII.

Art. 626 B. W. is een voorschrift van dwingend recht.

XXIV.

Degene, die onder eene opschortende voorwaarde eigenaar eener zaak is geworden, heeft naar Rom. R. bij vervulling der voorwaarde geen recht op de vruchten, die hangende die voorwaarde door de zaak zijn voortgebracht, tenzij hij dit mocht hebben gestipuleerd.



